

Η “ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ” ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: MORE OF THE SAME OR THE SAME IS DIFFERENT?

Εφη Λαμπροπούλου

Λέκτωρ Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το άρθρο αναλύει γνωστά προβλήματα της ελληνικής σωφρονιστικής πολιτικής, με αφορμή την κατάρτιση ενός νέου Σχεδίου Σωφρονιστικού Κώδικα (1991), δύο μόλις χρόνια από την ψήφιση του ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα.

Η αντεγκληματική πολιτική και ιδίως η σωφρονιστική πολιτική στην Ελλάδα, απέτυχε να παρουσιάσει ένα μακρόπνοο πρόγραμμα για τη βελτίωση της σωφρονιστικής κατάστασης. Οι λόγοι εντοπίζονται στην ελλιπή γνώση της πολυπλοκότητας του σωφρονιστικού προβλήματος και των σχέσεών του με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (π.χ. υποκοουλτούρας των κρατουμένων και του προσωπικού, είδος της πραγματοποιούμενης αλληλεπίδρασης μεταξύ των ομάδων των κρατουμένων και με το προσωπικό, διευθέτηση των συγκρούσεων μεταξύ τους, πιέσεις που ασκούνται από την κοινωνία) και στον περιορισμό των προσπάθειών βελτίωσης της κατάστασης των φυλακών κυρίως μέσω πυροσβεστικών λύσεων και νομοθετικών κατασκευών οι οποίες στην πλειοψηφία τους τελικά δεν εφαρμόζονται. Έτσι, οι μεταρρυθμίσεις έχουν καταλήξει να έχουν στο σύνολό τους συμβολικό και “οπτικό” χαρακτήρα.

Το άρθρο βασίζεται στην συστηματική μεθοδολογία για τη μελέτη του σωφρονιστικού προβλήματος και διατυπώνει ένα σύνολο προτάσεων για την καλύτερη προσέγγισή του.

Ένα από τα περισσότερο συζητημένα θέματα στην νεότερη ιστορία της Ελλάδας είναι η σωφρονιστική της πολιτική. Το “σωφρονιστικό ζήτημα” απασχόλησε όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις από την σύσταση του ελληνικού κράτους μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχει ούτε ένας Υπουργός Δικαιοσύνης μετά την απελευθέρωση που να μην έχει αναφερθεί στο σωφρονιστικό πρόβλημα και την κατάσταση των ελληνικών φυλακών. Εν τούτοις, από καμμία κυβέρνηση δεν εφαρμόστηκε ένα σταθερό και μακρόπνοο πρόγραμμα βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος.

Απτά παραδείγματα ελλείψεως μεθοδικότητας και προοπτικού σχεδιασμού αποτελούν τα κατά καιρούς εκδιδόμενα αμνηστευτικά Διατάγματα προς αραίωση των τροφίμων των φυλακών και η επιχειρούμενη κυρίως σε νομοθετικό επίπεδο, “αναμόρφωση” του σωφρονιστικού συστήματος με την έκδοση πληθώρας νόμων, διαταγμάτων, τροποποιήσεων κ.λ.π. Τα μέτρα που λήφθηκαν απ’ όλες τις κυβερνήσεις ήταν λίγο έως πολύ σπασμωδικά μετά από εξεγέρσεις, αποδράσεις και αυτοκτονίες κρατουμένων στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μιας κυκεωνικής σωφρονιστικής νομοθεσίας η οποία στο μεγαλύτερο ποσοστό της δεν εφαρμόστηκε.

Σύνηθες επιχείρημα για την μη εφαρμογή των νόμων και την μικρή έκτασης βελτίωση της κατάστασης, υπήρξαν οι οικονομικές δυσχέρειες. Το οικονομικό πρόβλημα και το μειωμένο κοινωνικό ενδιαφέρον για το σωφρονιστικό σύστημα δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να υποτιμηθεί. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η Ελλάδα σε διάστημα περίπου πενήντα ετών (1897-1940) έλαβε μέρος σε πέντε πολέμους και σε διάστημα δέκα ετών απορρόφησε αριθμό προσφύγων ίσον προς το τέταρτο του πληθυσμού της.

Το οικονομικό πρόβλημα δεν ήταν πάντως το καθοριστικό εμπόδιο στην μη εφαρμογή των νόμων, διότι κατ' αρχάς τουλάχιστον, δεν εχρειάζονταν υψηλά ποσά για την βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος: επιπλέον, υπήρχε πάντα η δυνατότητα της σταδιακής υλοποίησης των προβλεπομένων μέτρων. Το γεγονός της κατ'εξακολούθηση μη εφαρμογής των νόμων δεν έχει σχέση με οικονομικές δυσκολίες, αλλά αντίθετα υποδηλώνει ότι αυτοί είχαν κυρίως συμβολικό και "οπτικό" χαρακτήρα¹ και δεν στόχευαν στην αποτελεσματική ρύθμιση του ζητήματος. Το κράτος επεδίωκε αφενός μεν να εμφανίζεται έναντι των ευαισθητοποιημένων πολιτών του ότι ενδιαφέρεται για την κατάσταση στις φυλακές, αφετέρου δε έναντι των άλλων κρατών ότι δεν υστερεί σε επίπεδο σύγχρονων νομοθετικών ρυθμίσεων². Έτσι, για να αναφερθούμε μόνον στο πρόσφατο παρελθόν³, σε διάστημα εικοσιτριών ετών τίθενται σε ισχύ δύο Σωφρονιστικοί Κώδικες των οποίων η πλήρης εφαρμογή ουδέποτε πραγματοποιήθηκε, ενώ συζητείται το Σχέδιο Νόμου για έναν τρίτο.

Η συζήτηση επί των ημερών μας για την (αν)αποτελεσματικότητα του σωφρονιστικού συστήματος εξακολουθεί να έχει αόριστο και γενικό χαρακτήρα αφού απουσιάζουν οι εμπειρικές έρευνες. Η ανάλυση του σωφρονιστικού προβλήματος επιχειρείται κυρίως με την βοήθεια απλών εμπειρικών δεδομένων που παρέχει η Στατιστική της Δικαιοσύνης⁴. Συνήθεις δείκτες για την ανάλυση της κατάστασης αποτελούν τα ποσοστά των εγκλεισμένων στα καταστήματα της χώρας, η δυναμικότητα των φυλακών, η ελλιπής υλικοτεχνική υποδομή, η ανεπαρκής στελέχωση και εκπαίδευση του προσωπικού κ.λ.π. Ενώ κατ'επανάληψιν έχει τονισθεί ότι ένας από τους σημαντικότερους λόγους αποτυχίας των μεταρρυθμίσεων είναι η ασυστηματοποίητη μελέτη του προβλήματος, δεν παρατηρείται ούτε κατά τα τελευταία χρόνια κάποια αλλαγή τακτικής.

Το σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα και η "αναβάθμιση" της σημασίας του σωφρονιστικού συστήματος

Σε επιστημονικό περιοδικό του χώρου της εγκληματολογίας δημοσιεύθηκε η Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Σωφρονιστικού Κώδικα⁵.

Η Αιτιολογική Έκθεση ενός νόμου είναι άξια μελέτης διότι σ' αυτήν αναλύονται οι επιδιώξεις του νόμου και διατυπώνεται με σαφήνεια η

φιλοσοφία από την οποία εμφορείται. Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται γνωστή η ιστορική βούληση του νομοθέτη και διευκολύνεται η επίλυση των προβλημάτων που αναφύονται κατά την πρακτική του νόμου εφαρμογή.

Η αναποτελεσματικότητα του σωφρονιστικού συστήματος εντοπίζεται από την Αιτιολογική Έκθεση του συζητουμένου Νομοσχεδίου στο "ελάχιστο ποσοστό παρέμβασης του". Η περιορισμένη "παρέμβαση" τεκμηριώνεται στην μεγάλη απόκλιση μεταξύ του αριθμού των καταδικαζομένων και των εισαγομένων τελικά στην φυλακή ατόμων (1,5% - 2,0%)⁶. Τονίζεται χαρακτηριστικά ότι "με τόσο ελάχιστο ποσοστό παρέμβασης του σωφρονιστικού συστήματος στην αντεγκληματική προσπάθεια οποιαδήποτε προσδοκία αποτελεσματικής επίδρασής του προς περιστολή της εγκληματικότητας είναι μάταιη, άσχετα αν η εν λόγω παρέμβαση κατευθύνεται σε ηθική, σε παιδαγωγική, σε επαγγελματική ή σε κοινωνική... "επανεξέταση"... "αναμόρφωση" κ.λ.π.

Επειδή στο ερώτημα που εύλογα θα προέκυπτε, δηλαδή *εαν θα είχε ελπίδες το σύστημα να δράσει αποτελεσματικά σε περίπτωση που η παρέμβασή του ήταν μεγαλύτερη* (μ.ά.λ. εάν εισήγето μεγαλύτερο ποσοστό καταδικαζομένων στις φυλακές), δεν μπορεί βεβαίως να δοθεί μια καταφατική απάντηση, η Έκθεση επισημαίνει ότι η μεταρρύθμιση επιδιώκει την αποσυμφόρηση των φυλακών μέσω των εναλλακτικών κ.ά. ποινών με την παράλληλη *αναβάθμιση της σημασίας του σωφρονιστικού συστήματος για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας*.

Η αύξηση της εγκληματικότητας και η "μικρή" παρέμβαση του σωφρονιστικού συστήματος χαρακτηρίζει όλες τις δυτικές κοινωνίες μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η άνοδος όμως, δεν οδήγησε σε αύξηση του αριθμού των κρατούμενων στα σωφρονιστικά καταστήματα, αλλά σε μείωσή τους⁷. Ιδιαίτερα από τα μέσα της δεκαετίας του '60 έως τα μέσα της δεκαετίας του '70, εμφανίζεται ευρύτερα μια ελάττωση του πληθυσμού των φυλακών: την δεκαετία του '80 τα ποσοστά αυξάνονται και πάλι. Η πτώση οφείλεται στην μείωση της διάρκειας των επιβαλλομένων ποινών, στην ευρύτερη επιβολή της χρηματικής ποινής, των μέτρων εξωιδρυματικού χαρακτήρα, της χορήγησης απολύσεως υπό όρο, της αναστολής εκτελέσεως της ποινής, της εφαρμογής των κατά παρέκκλιση διαδικασιών και των μέτρων "παιδαγωγικού χαρακτήρα" για τους ανήλικους και νεαρούς παραβάτες· είναι η περίοδος της λεγόμενης "φιλελευθεροποίησης" του ποινικού δικαίου και της "χαλάρωσης" των όρων σωφρονιστικής μεταχείρισης⁸.

Ενώ λοιπόν από τον ισχύοντα Κώδικα (Ν. 1851/89) επιχειρείται σύμφωνα με την Εισηγητική του Έκθεση⁹, η "ποιοτική αναβάθμιση" και η "ποσοτική υποβάθμιση" της φυλάκισης, στο υπό συζήτηση νομοσχέδιο τονίζεται ότι επιχειρείται *"η αναβάθμιση της σημασίας του σωφρονιστικού συστήματος για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας"* (έμφαση, τ.σ. Αι.Εκθ σ. 16).

Αναλυτικότερα, από την Αιτιολογική Έκθεση τονίζεται ότι "η σωστή "αναμόρφωση" του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας μας θάπρεπε να εκτείνεται σ' όλα τα στοιχεία που το συνθέτουν, δηλαδή στο νομοθετικό πλαίσιο, την υλικοτεχνική υποδομή, το σωφρονιστικό προσωπικό και τον ανθρώπινο παράγοντα όπως εκφράζεται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η δυνατότητά της, ωστόσο, να παρέμβει προς βελτίωση των τριών τελευταίων στοιχείων πέρα από το νομοθετικό πλαίσιο είναι προφανώς μηδαμινή. Η γνώση άλλωστε του επιπέδου στο οποίο βρίσκεται σήμερα τόσο η υλικοτεχνική υποδομή του σωφρονιστικού μας συστήματος, όσο και η ανεπάρκεια του προσωπικού που το στελεχώνει αποκαλύπτει ένα πρόβλημα που συχνά διαφεύγει από την προσοχή των ενδιαφερομένων για την βελτίωση του σωφρονιστικού μας συστήματος. Πρόκειται δηλαδή για την μεγάλη απόσταση που χωρίζει την ποιότητα της υλικοτεχνικής υποδομής και του προσωπικού από την μια μεριά, της κύριας νομοθετικής επένδυσής τους όπως αυτή καταστρώνεται στους σωφρονιστικούς κώδικες (ισχύοντα και προϊσχύσαντα) από την άλλη μεριά. Έτσι, ενώ η ανανέωση, βελτίωση, επέκταση της μιας μεριάς (υλικοτεχνικής υποδομής - προσωπικού) γινόταν ως σήμερα... με "βήμα σημειωτόν", από την άλλη μεριά το νομοθετικό πλαίσιο έκανε τεράστια άλματα προς τα εμπρός, εύκολα (παρα-)συρόμενο από τα αντίστοιχα κείμενα "μεταχείρισης των κρατουμένων" των διεθνών οργανισμών (ΚΤΕ, ΟΗΕ, Συμβουλίου της Ευρώπης)..... Η απάντηση λοιπόν στο πρόβλημα που τίθεται εδώ θα προσδιορίσει και την κατευθυνση προς την οποία θα πρέπει να στραφεί το ενδιαφέρον της Επιτροπής. Αν πρέπει να αντικατασταθεί το νομοθετικό πλαίσιο, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η αρμονική λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος με την δεδομένη σήμερα υλικοτεχνική υποδομή και το υπάρχον προσωπικό, ενόψει και των βελτιώσεων τους που διαφαίνεται ότι είναι δυνατές στο άμεσο μέλλον, η "αναμόρφωση" του νομοθετικού πλαισίου του σωφρονιστικού μας συστήματος φαίνεται αναγκαία" (έμφαση τ.σ. ΑιτΕκθ σ. 16)

Με βάση τα προαναφερθέντα, είναι σαφές στην Επιτροπή ότι τα στοιχεία που συνθέτουν το σωφρονιστικό πρόβλημα είναι πολύ ευρύτερα της λήψης μόνον διακαιίων μέτρων και ότι τα μέσα για την αναβαθμίση του δεν μπορεί να είναι μόνον νομοθετικής φύσεως με το αιτιολογικό της εναρμονισής του "με την ελληνική πραγματικότητα".

Ειδικότερα, στην Αιτιολογική Έκθεση υπογραμμίζεται ότι "σταθερός στόχος ήταν να διαμορφωθεί ένα κείμενο το οποίο να πλησιάζει (στο μέτρο του δυνατού για την χώρα μας) τις σύγχρονες σωφρονιστικές αντιλήψεις, να μην απομακρύνεται από την ελληνική πραγματικότητα, και κυρίως να βρίσκεται πιο κοντά στο κρατούμενο Έλληνα ή αλλοδαπό πολίτη" (σ. 18). Η εναρμόνιση όμως με την ελληνική πραγματικότητα απαιτεί ουσιαστική μελέτη του προβλήματος η οποία ως γνωστόν απουσιάζει. Από την Αιτιολογική Έκθεση οι κύριες ελλείψεις εντοπίζονται

στην υλικοτεχνική υποδομή, το προσωπικό και την απουσία της συμμετοχής του κοινωνικού συνόλου. Παρόλα αυτά θεωρείται αναγκαία (και πάλι) η "αναμόρφωση" του νομοθετικού πλαισίου του σωφρονιστικού μας συστήματος. Δεδομένου ότι το Σχέδιο διατηρεί την πλειοψηφία των εισαγομένων θεσμών του ισχύοντος νόμου, δηλ. άδειες, ημιελεύθερη διαβίωση, προσφορά εργασίας στην κοινότητα, τμηματική έκτιση της ποινής κ.λ.π.¹⁰, εισάγοντας επιπλέον και νέους, όπως την καθιέρωση δικαιώματος εργασίας για τους υποδίκους και χρεοφειλέτες (αρ. 37 παρ. 3 ΣχΣκ), δεν διευκρινίζεται στην ΑιτΕκθ, που στηρίζονται οι ελπίδες υλοποίησης ειδικά αυτού του νόμου. Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς επί παραδείγματι, για ποιά λόγο δημιουργεί πρόβλημα η αμοιβή της εργασίας των κρατουμένων¹¹ του ισχύοντος Κώδικα και δεν δημιουργεί πρόβλημα η παροχή εργασίας για τους υποδίκους και τους χρεοφειλέτες. Είναι σε όλους γνωστό ότι δεν υπάρχει δυνατότητα χορήγησής της ούτε στους υπολοίπους κρατούμενους λόγω των περιορισμένων θέσεων και δυνατοτήτων των καταστημάτων, αλλά και λόγω της αδυναμίας οργάνωσης της εργασίας επειδή ο χρόνος παραμονής στη φυλακή είναι μικρός. Επίσης, για ποιά λόγο προβλέπεται η ίδρυση ξενώνων για τους αποφυλακιζόμενους αντί να ενισχύονται οι Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακιζόμενων οι οποίες έχουν εγκαταλειφθεί σε μαρασμό.

Επιβεβαιώνεται επομένως, ακόμη μια φορά ο Καρανίκας, ο οποίος έγγραφε το 1948 ότι η εκάστοτε επαναλαμβανόμενη προσπάθεια σωφρονιστικής μεταρρύθμισης εντοπίζεται στην δημιουργία ενός μάλλον θεωρητικού νομοθετικού οικοδομήματος χωρίς πρακτικό αντίκρουσμα¹².

Είναι επομένως σαφές ότι ούτε και στην παρούσα φάση της ελληνικής σωφρονιστικής πολιτικής αντιμετωπίζεται το *σωφρονιστικό πρόβλημα* ως τέτοιο, εφόσον η συστηματική μελέτη του περιορίζεται ακόμη μια φορά στην κατάρτιση ενός σχεδίου νόμου, ενώ παράλληλα αφαιρούνται από το ίδιο το σχέδιο όπως θα δούμε παρακάτω, τα βασικότερα κριτήρια αξιολόγησης των λύσεων που θα προτείνει.

Το "ελληνικό πρότυπο"

Στην Αιτιολογική Εκθεση (σ. 17 επ.) επιστημαίνεται ότι η "αναμόρφωση" (ενν. αναθεώρηση, μεταρρύθμιση) του συνόλου του Σωφρονιστικού Κώδικα, είναι "επιστημονικά ενδεδειγμένη" λόγω της μεγάλης έκτασης των επεμβάσεων και "υπαγορεύεται από αντιλήψεις και επιστημονικές θέσεις διάφορες εκείνων που δικαιολόγησαν τις σημερινές ρυθμίσεις του". Μ' άλλα λόγια η μεταρρύθμιση εμφορείται από μια διαφορετική φιλοσοφία και θεωρητική προσέγγιση από την προηγούμενη. Όπως γράφει ένας εκ των συντακτών του *δικαιικού προτύπου*, το οποίο χαρακτηρίζεται για το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κρατουμένων, την εθελοντική συμμετοχή τους σε προγράμματα αγωγής, μεταχείρισης

και απασχόλησης και την ελαχιστοποίηση της παραμονής των κρατουμένων σε κλειστά καταστήματα κράτησης¹³.

Η Επιτροπή τονίζει σχετικά, ότι με το νομοθέτημα εγκαταλείπονται οι ωφελιμιστικού χαρακτήρα διακηρύξεις του ισχύοντος Κώδικα, όπως το αρ. 14 "κοινωνική επανένταξη", διότι:

α) "αφήνουν εκτεθειμένη την ίδια την Πολιτεία, η οποία πολλά υποσχεται και ελάχιστα ή τίποτα δεν πραγματοποιεί, γεγονός το οποίο πλήττει το κύρος της και αναιρεί την εμπιστοσύνη των πολιτών στο σωφρονιστικό σύστημα",

β) "καθιστούν ευάλωτο και κοινωνικά άδικο το σωφρονιστικό σύστημα το οποίο διαχωρίζει τους πολίτες σε δύο κατηγορίες, εκείνους που έχουν ανάγκη αγωγής, βελτίωσης, επανένταξης και γι αυτό οδηγούνται στις φυλακές, και εκείνους που δεν έχουν τέτοιες ανάγκες (....) και έτσι στέλνονται σπίτια τους",

γ) "συνιστούν νομοθετική καθήλωση της επιστήμης εφόσον ουσιαστικά επιβάλλουν την απλοποιημένη και στερεότυπη άποψη ότι το έγκλημα οφείλεται σε έλλειψη αγωγής, απο χαμηλού επιπέδου, αμόρφωτο, ανεπάγγελτο, μη ενταγμένο κοινωνικά άτομο, για το οποίο η συνταγή της ποινής καθορίζει τις δόσεις προς συμπλήρωση των στοιχείων που του λείπουν μέσα απο το σωφρονιστικό σύστημα " (σ. 18)¹⁴.

Επ' αυτού, αναφέρεται ακόμη ότι εγκαταλείπεται ο "πατερναλιστικός-προστατευτικός χαρακτήρας της παρέμβασης της Πολιτείας στην προσωπικότητα του κρατουμένου, ο οποίος διακυρήσσεται μέσα απο τους στόχους της "επαν-ένταξης", της "ανα-μόρφωσης" ή της "επανα-κοινωνικοποίησης" (έμφαση στο πρωτότυπο). Η κοινωνική "επανένταξη" απαλείφεται με το αιτιολογικό ότι η ποινή δεν μπορεί να θίγει κανένα άλλο αγαθό ή δικαίωμα εκτός απο την προσωπική ελευθερία και η φυλακή δεν αποτελεί "τόπο τιμωρίας ή ανταπόδοσης 'του κακού'", αλλά τόπο έκτισης της ποινής που επιβλήθηκε, με το σκεπτικό ότι ο περιορισμός της ελευθερίας είναι ο σκοπός στον οποίο εξαντλείται η επιβολή μιας ποινής (έμφαση τ.σ. ΑιΕκθ, σ.19).

Η Επιτροπή στην προσπάθειά της να τονίσει ότι οι επιπτώσεις του περιορισμού της ελευθερίας θα πρέπει να εξαντλούνται στην επιβολή της και να μην επιφέρουν άλλες αρνητικές συνέπειες¹⁵, εκφράζεται μάλλον ανεπιτυχώς διότι προφανώς η ποινή -και εδώ: ο περιορισμός της ελευθερίας -επιβλήθηκε για να τιμωρηθεί ο δράστης, και η φυλακή βεβαίως αποτελεί τόπο εκτέλεσης της ποινής. Παραβλέπει επίσης, ότι το ίδιο ακριβώς επιδιώκεται και με την "κοινωνική επανένταξη" από τα αντίστοιχα νομοθετήματα άλλων χωρών, δηλαδή να αποτραπούν οποιεσδήποτε πρόσθετες αρνητικές επεμβάσεις και συνέπειες στην προσωπικότητα των κρατουμένων κατά την έκτιση της ποινής τους. Ενώ τονίζεται ότι ο σκοπός μιας ποινής κατά της ελευθερίας είναι ο περιορισμός της ελευθερίας και όχι η "κοινωνική επανένταξη", σε άλλα σημεία (π.χ. ΑιΕκθ σ.

29) επισημαίνεται ότι πάντως το κοινωνικό συμφέρον προστατεύεται πιο ολοκληρωμένα εάν με την μέριμνα της Πολιτείας επανενταχθεί ο κρατούμενος στο οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον".

Η ύπαρξη ενός σκοπού όπως είναι η κοινωνική "επανένταξη" σ' ένα νομοθέτημα σαν τον Σωφρονιστικό Κώδικα δεν είναι κατ' ανάγκην απορριπτή. Ο σκοπός αποτελεί ένα ιδεώδες προς το οποίο τείνει η εφαρμογή του νόμου και αυτό το ιδεώδες δεν είναι η ηθική "αναμόρφωση" ή η αγωγή του κρατουμένου, αλλά η μη υποτροπή του σε άλλες παράνομες πράξεις. Το κατά πόσον μπορεί να επιτευχθεί δεν είναι θέμα του παρόντος άρθρου.

Από την άποψη της νομοθετικής θεωρίας και πρακτικής κρίνεται ορθότερο να τίθενται από το ίδιο το κείμενο του νομοθετήματος οι προϋποθέσεις εκπλήρωσης του σκοπού του και να αποφεύγονται διακηρυκτικού χαρακτήρα διατυπώσεις¹⁶. Στην περίπτωση μας ωστόσο, οι επανειλημμένες επισημάνσεις της Αιτιολογικής Έκθεσης δηλώνουν ότι η απουσία της διατύπωσης του σκοπού στο εν λόγω νομοθέτημα, δεν οφείλεται στην επίδραση των συγχρόνων νομοτεχνικών τάσεων, αλλά στην ταύτιση της ουσίας της ποινής με τον ίδιο τον σκοπό της. Εάν ο σκοπός της εκτέλεσης της ποινής ήταν ο περιορισμός της ελευθερίας, όπως διατείνεται η Αιτιολογική Έκθεση, τότε δεν θα αρκούσε αντί του Σωφρονιστικού Κώδικα με την αυξημένη συμβολική του σημασία και την αποφασιστική του συνεισφορά στην λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος, ένα απλό νομοθέτημα διοίκησης κρατουμένων;

Η Αιτιολογική Έκθεση τονίζει ακόμη, ότι εγκαταλείπονται οι ωφελιμιστικού χαρακτήρα θεωρητικές διακηρύξεις διότι "αφήνουν εκτεθειμένη την ίδια την Πολιτεία, η οποία πολλά υπόσχεται και ελάχιστα ή τίποτε δεν πραγματοποιεί, γεγονός το οποίο πλήττει το κύρος της και αναιρεί την εμπιστοσύνη των πολιτών στο σωφρονιστικό σύστημα" (σ. 18). Αυτό δημιουργεί την εντύπωση ότι η διακήρυξη του σκοπού της κοινωνικής "επανένταξης" αποφεύγεται, μεταξύ των άλλων, για να μην χρησιμοποιείται ως κριτήριο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας του νόμου και για να μην πλήττεται κατ'επέκταση το κύρος της Πολιτείας. Έτσι, αφαιρείται το σημαντικότερο κριτήριο αξιολόγησης και αμφισβήτησης του κύρους του σωφρονιστικού συστήματος, αφού σκοπός της ποινής δεν είναι πλέον η κοινωνική "επανένταξη", αλλά ο περιορισμός της ελευθερίας. Το τελευταίο φαίνεται να αποτελεί το βασικό σημείο σύγκλισης του νομοσχεδίου με το δικαίκο πρότυπο από το οποίο —όπως θα δούμε παρακάτω— απουσιάζει η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των υλοποιούμενων μέτρων.

Το αναμορφωτικό ιδεώδες και το τέλος της "μεταχείρισης"

Όπως είναι γνωστό το "αναμορφωτικό ιδεώδες" θεμελιώθηκε στην γενικότερη άποψη που επεκράτησε τον 19 αιώνα, ότι το έγκλημα οφείλε-

ται σε έλλειψη επαγγελματικών ικανοτήτων, σε βλαβερές επιρροές του περιβάλλοντος και σε άγνοια του "σωστού" και του "λάθους" επειδή οι κρατούμενοι ήταν αναλφάβητοι και δεν μπορούσαν να διαβάσουν την Αγία Γραφή για να αντλήσουν ηθικά διδάγματα απ' αυτήν. Ως εκ τούτου θεωρήθηκε αναγκαίο, πρώτον να αποκοπούν τελείως οι δεσμοί των κρατούμενων με το βλαβερό περιβάλλον, δεύτερον να μάθουν να διαβάζουν για να γνωρίσουν το "σωστό" και το "λάθος" και τρίτον να μάθουν μα τέχνη για να ζήσουν. Σ' αυτήν την σύλληψη θεμελιώθηκε η βελτιωτική μεταχείριση.

Το μοντέλο της βελτιωτικής μεταχείρισης εμφανίζεται σχεδόν ταυτόχρονα με την καθιέρωση και την αποδοχή της στερητικής της ελευθερίας ποινής στους ποινικούς κώδικες των περισσότερων χωρών. Η ανάπτυξη και η επιτυχία των φυσικών επιστημών έδωσε βάσιμες ελπίδες ότι εάν ο άνθρωπος κυριαρχήσει στην φύση θα μπορέσει να την χρησιμοποιήσει προς όφελός του. Αυτό βρήκε απήχηση στις κοινωνικές επιστήμες και στην εγκληματολογία. Μ' άλλα λόγια, πιθανολογήθηκε ότι αφού εντοπισθούν και γίνουν κατανοητοί οι όροι που οδηγούν στην εγκληματικότητα, θα καταστεί δυνατόν με τις κατάλληλες επεμβάσεις να περιορισθεί και το έγκλημα. Οι επεμβάσεις όπως του σύγχρονου κράτους στα δικαιώματα των πολιτών του, ελευθερία, περιουσία κλπ., είχαν ανάγκη νομιμοποίησης· υπαγορεύονταν δηλαδή από μια περί δικαίου αντίληψη η οποία δεν μπορούσε να είναι μόνον κανονιστικού χαρακτήρα, αλλά έπρεπε οπωσδήποτε να νομιμοποιείται από τα αποτελέσματα της επέμβασης. Η σύλληψη της επανακοινωνικοποίησης ως σκοπού της εκτέλεσης της ποινής ταίριαζε απόλυτα μ' αυτήν την ανάγκη του κράτους. Το πρότυπο της επανακοινωνικοποίησης "αφαιρεί από το κράτος το μισητό στίγμα του δεσμοφύλακα και του προσδίδει το κύρος του γιατρού"¹⁷.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το βελτιωτικό μοντέλο σημαίνει επέμβαση, εξαναγκασμό και ενέχει σοβαρούς κινδύνους για τον δράστη και γενικότερα για τους πολίτες¹⁸. Όμως ήδη από την δεκαετία του 1970 η επανακοινωνικοποίηση εκλαμβάνεται -όχι πάντως χωρίς προβλήματα-¹⁹ αποκλειστικά ως μη υποτροπή (βλ. 2 παρ. 2 εδάφιο α' dStVollzG). Έτσι δεν δικαιολογείται πλέον η σύγχυση του όρου "μεταχείριση" και "κοινωνική επανένταξη" η οποία παρατηρείται στην Αιτιολογική Έκθεση του Νομοσχεδίου (δεν αναφέρομαι στο άρθρο 1 παρ. 5 ΣχΣΚ 1991).

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε νομοθετήματα με "επανακοινωνικοποιητικές" διακηρύξεις τα οποία χρησιμοποιούνται συνήθως για την κριτική της βελτιωτικής μεταχείρισης, όπως είναι ο γερμανικός Σωφρονιστικός Κώδικας, δεν υπάρχουν οι όροι "αναμόρφωση", "αγωγή" ή "επανακοινωνικοποίηση". Εάν υπήρχαν τέτοιες διακηρύξεις, τότε θα ετίθετο δικαιολογημένο θέμα κριτικής, αφού θα μπορούσε να συνδεθεί η κοινωνική "επανάταξη" με την επανάληψη της διαδικασίας κοινωνικοποίησης. Η επανακοινωνικοποίηση όμως αφορά μόνο τους κρατούμενους συγκεκριμένους

τύπου (κοινωνικοΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ) φυλακών (παρ. 9 dStVollzG) οι οποίες καταργήθηκαν το 1985, και περιπτώσεις στις οποίες επιβάλλονται μέτρα ασφαλείας (§123 dStVollzG): στόχος του γερμανικού Σωφρονιστικού Κώδικα είναι η κοινωνική “επανένταξη” των κρατουμένων (Wiedereingliederung)²⁰.

Η “σύγχυση ανάμεσα στην “μεταχείριση” και στην “κοινωνική επανένταξη” δεν ευσταθεί και για ένα επιπρόσθετο λόγο, ότι ενώ η μεταχείριση υπήρξε λίγο έως πολύ υποχρεωτική εντός της φυλακής, η κοινωνική “επανένταξη” ουδέποτε έλαβε τέτοιο χαρακτήρα. Εάν συνέβαινε αυτό, οι υποχρεώσεις της Πολιτείας θα ήταν πολύ μεγαλύτερες απ’ ότι είχε με την εφαρμογή της μεταχείρισης.

Ο σκοπός της “κοινωνικής επανένταξης”²¹ και στην ελληνική περίπτωση, δεν μπορεί να σημαίνει τίποτε άλλο από την μέριμνα της Πολιτείας μέσω των αρμόδιων φορέων και την ευθύνη της κοινωνίας για την ομαλή επάνοδο του κρατουμένου στο οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον, πράγμα το οποίο εξάλλου αναφέρεται σε πολλά σημεία της Αιτιολογικής Έκθεσης και του κειμένου του Σχεδίου. Ούτε μπορεί κανείς να αμφισβητήσει την σκοπιμότητα της “επανένταξης” του κρατουμένου στο κοινωνικό σύνολο, εάν αυτό είναι και η δική του επιθυμία ή την αναγκαιότητα της συμπαράστασης της Πολιτείας για την κοινωνική του επανένταξη. Βεβαίως δεν έχει ανάγκη κοινωνικής “επανένταξης” όποιος κλείνεται στην φυλακή, ούτε αμφισβητείται η ένταξη στην κοινωνία κάθε δράση παράνομης πράξης²². Επίσης, δεν πρέπει να θεωρείται ότι επειδή στην φυλακή βρίσκονται σε μεγαλύτερο αριθμό άτομα από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα αυτά έχουν μεγαλύτερη ανάγκη “επανακοινωνικοποίησης”.

Τέτοιες στερεότυπες θεωρίες περί ανάγκης επανακοινωνικοποίησης” δεν εκφράζουν μόνο την κοινή γνώμη, αλλά και τους φορείς του (επίσημου) κοινωνικού ελέγχου. Επειδή η συντριπτική πλειοψηφία των φυλακισμένων ανήκει στα κατώτερα στρώματα η εγκληματική συμπεριφορά και η ανάγκη “επανακοινωνικοποίησης” συνδέεται περισσότερο μ’ αυτά.

Στην χώρα μας πάντως, παρόλες τις δυνατότητες που παρείχε ο προηγούμενος Σωφρονιστικός Κώδικας (αν.ν. 125/1967 της 24 Αυγ./4 Σεπτ. 1967) δεν εφαρμόστηκε κανενός είδους “μεταχείριση”, επομένως δεν υπάρχει αρνητικό προηγούμενο επέμβασης στην προσωπικότητα των κρατουμένων. Επιπλέον επειδή η προσπάθεια κοινωνικής “επανένταξης” των κρατουμένων υπό την μορφή οργανωμένης βοήθειας εκ μέρους της Πολιτείας βρίσκεται στα πρώτα της βήματα δεν θα ήταν σκόπιμο να εγκαταλειφθεί με αφορμή το προτεινόμενο σχέδιο²³. Η ύπαρξη ορισμένου στόχου σε νομοθετήματα κοινωνικής πολιτικής -όπως ο Σωφρονιστικός Κώδικας- είναι αναγκαία για την υποκίνηση εκείνων από οποίους εξαρτάται η εφαρμογή του.

Οι αλλαγές στην διατύπωση του κειμένου του νομοσχεδίου, οι διευ-

κρινήσεις της Αιτιολογικής Έκθεσης για την μη επέμβαση στην προσωπικότητα του κρατουμένου και η κατ' αυτόν τον τρόπο αποφόρτιση της έννοιας της μεταχείρισης είναι θετικές. Εντούτοις δεν δικαιολογείται η εκ μέρους των συντακτών της Αιτιολογικής Έκθεσης έντονη προσπάθεια αποστασιοποίησης του νόμου από τον σκοπό της "κοινωνικής επανάστασης" και η παρουσίαση των μέτρων με άλλο ένδυμα, εκείνο του ανθρωπισμού, του Κράτους Πρόνοιας κ.λ.π.²⁴ Όπως προαναφέρθηκε, η "μεταχείριση" με την μορφή που απορρίπτεται στο Σχέδιο, προέκυψε ακριβώς από την υποχρέωση του Κοινωνικού Κράτους να φροντίζει για εκείνες τις κοινωνικές ομάδες που λόγω προσωπικής αδυναμίας, ευθύνης ή κοινωνικής παραμέλησης εμποδίζονται στην προσωπική και κοινωνική τους ανάπτυξη.

"Ανταπόδοση" ή "επανακοινωνικοποίηση"; Η διαχρονικότητα μιας σύγκρουσης

Η ιστορία της σωφρονιστικής πολιτικής χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη δύο συγκρουόμενων, αλλά ανέκαθεν εμπλεκόμενων μεταξύ τους απόψεων: της ανταπόδοσης, της αχρήστευσης και του εκφοβισμού αφενός, της "αναμόρφωσης" της επανακοινωνικοποίησης και της βελτίωσης αφετέρου. Το βελτιωτικό μοντέλο που μεσουράνησε την δεκαετία του '60 προέκυψε ως αντίδραση στις τιμωρητικές πρακτικές που επικρατούσαν μέχρι τότε. Η αναποτελεσματικότητα των προγραμμάτων της βελτιωτικής μεταχείρισης στην μείωση της υποτροπής, οι επεμβάσεις στην προσωπικότητα των κρατουμένων καθώς και οι καταχρήσεις του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης όσον αφορά την διάρκεια των επιβαλλομένων ποινών με το πρόσχημα της ανάγκης βελτίωσης του δράστη²⁵, οδήγησε πολλούς από τους υποστηρικτές της στην υιοθέτηση του δικαϊκού προτύπου.

Το πνεύμα του δικαϊκού προτύπου (Justice Model) δεν εντάσσεται στην ωφελιμιστική παράδοση της θετικιστικής Σχολής της Εγκληματολογίας, αλλά συνδέεται με την φιλοσοφία της ανταπόδοσης ως νομιμοποιητικού λόγου της ποινής. Το 1968 όταν κυριαρχούσε ακόμη το βελτιωτικό πρότυπο, δημοσιεύτηκε το βιβλίο του Herbert L. Packer "The Limits of the Criminal Sanction" (Palo Alto: California), στο οποίο επαναδιατυπώθηκε μετά από πολλά χρόνια η άποψη ότι η τιμωρία πρέπει να εκπληρώνει δύο στόχους, την δίκαιη ανταπόδοση του κακού που προξένησε ο δράστης και την γενική πρόληψη. Η ανταπόδοση υποκατέστησε την βελτιωτική μεταχείριση με το επιχείρημα ότι η κοινή γνώμη είναι απογοητευμένη από την αναποτελεσματικότητα της βελτίωσης μεταχείρισης.

Η στάση της κοινής γνώμης απέναντι στα ποικίλα κοινωνικά προβλήματα²⁶ αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι επί τη βάσει της δημιουργείται μια ανεξάρτητη πραγματικότητα, η οποία προσδιορίζει (και περιορίζει ταυτόχρονα) τις μελλοντικές επιλογές²⁷.

Με την αποτυχία του βελτιωτικού μοντέλου και την αύξηση της εγκληματικότητας, εκδηλώθηκε μια αρνητική μεταστροφή της κοινής γνώμης απέναντι στο αναμορφωτικό ιδεώδες και μια ευρύτερη αποδοχή της ανάγκης να επιβληθούν αυστηρές ποινές για τον εκφοβισμό των εγκληματιών και την προστασία της κοινωνίας. Η εμφάνιση της κοινής γνώμης ως αρνητικά διακείμενης σε προσπάθειες φιλελευθεροποίησης του σωφρονιστικού συστήματος και βελτίωσης του συστήματος κυρώσεων, έχει κατά καιρούς χρησιμεύσει ως δικαιολογία για την σκλήρυνση της σωφρονιστικής πολιτικής. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προσέφεραν έτοιμες αξιολογήσεις και "γνώμες για κατανάλωση"²⁸, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην καλλιέργεια αρνητικού κλίματος απέναντι στην "ηπιότητα" του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Οι πολιτικοί με την σειρά τους, χρησιμοποίησαν αυτήν ακριβώς την μεταστροφή για να δικαιολογήσουν την εφαρμογή της πολιτικής "του νόμου και της τάξης" ("law and order")²⁹.

Το δικαιοκώπιο πρότυπο διακηρύσσει την ισότητα στην απονομή της δικαιοσύνης και κυρίως την απόδοση της δικαιοσύνης "όπως ακριβώς αξίζει" στον καθένα, δηλαδή ανάλογα με το έγκλημα που διέπραξε. Στις προτάσεις του περιλαμβάνει ακόμη, την αποκατάσταση της βλάβης από τον δράστη και την χορήγηση σε ευρύτερη κλίμακα εναλλακτικών ποινών³⁰. Όμως η εφαρμογή του προτύπου δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αλλά οδήγησε σε αυστηρότερες τιμωρητικές πρακτικές: απτή απόδειξη αποτελεί η αύξηση του πληθυσμού των φυλακών.

Έτσι παρατηρείται ένας φαύλος κύκλος: αυστηρή μεταχείριση =====> βελτιωτική μεταχείριση (επανακοινωνικοποίηση) =====> αναποτελεσματικότητα στον περιορισμό της υποτροπής =====> δίκαιη ανταπόδοση =====> αυστηρή μεταχείριση =====> αύξηση του πληθυσμού των φυλακών. Εντούτοις, το δικαιοκώπιο πρότυπο και το δόγμα της ανταπόδοσης το οποίο εμπεριέχει, δεν δέχθηκε πυρά όπως το βελτιωτικό μοντέλο διότι εντάσσεται στο γενικό πολιτικό πνεύμα της εποχής. Τελικά, φαίνεται ότι η ακολουθούμενη πολιτική δεν προσδιορίζεται από το πρόβλημα (αύξηση, μορφή) της εγκληματικότητας, αλλά ότι το πρόβλημα της εγκληματικότητας χρησιμεύει για να δικαιολογεί την ακολουθούμενη αντεγκληματική πολιτική.

Το χαρακτηριστικό του δικαιοκώπιου προτύπου είναι η αποχή από την διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των χρησιμοποιούμενων κυρώσεων, μέτρων κ.λ.π. Ενώ λοιπόν οι υποστηρικτές του προβάλλουν έντονα την αναποτελεσματικότητα της βελτιωτικής μεταχείρισης για να απορρίψουν, αρνούνται μια ανάλογη αξιολόγηση και για το ίδιο.

Αυτός είναι ένας από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους το δικαιοκώπιο δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση αντεγκληματικής πολιτικής. Το δικαιοκώπιο δεν προσφέρει αξιόπιστα κριτήρια ούτε για την σχεδίαση και τον προγραμματισμό της ούτε για την ορθολογική

λήψη αποφάσεων και την έρευνα στα σωφρονιστικά καταστήματα³¹. Οι περισσότερες προτάσεις του αποτελούν κατά κύριο λόγο αντίδραση στο παρελθόν και όχι υποδείξεις για μέλλον. Το δικαιϊκό πρότυπο δεν προσφέρει καμιά λύση στα προβλήματα του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης διότι αρχίζει και τελειώνει με την δικαιολόγηση του πλέγματος κυρώσεων που επιβάλλει. Γι' αυτό εξάλλου είναι ελκυστικό αφού δεν αποτελεί τίποτε περισσότερο από μια κενή διατύπωση³².

Με δεδομένη την (αρνητική) εμπειρία των μεγαλόπνων, αλλά ελάχιστα εφαρμοζομένων σχεδίων του παρελθόντος για την βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος στην χώρα μας, εύλογα μπορεί κανείς να υποθέσει ότι το *Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα* έχοντας ως βασικό του χαρακτηριστικό την απουσία της αξιολόγησης των μέτρων που προτείνει (σκοπός της ποινής: ο περιορισμός της ελευθερίας), προσφέρει υπό το κάλυμμα των "συγχρόνων αντιλήψεων" έναν καλό δικαιολογητικό λόγο στην ελληνική σωφρονιστική πολιτική για την οριστική παράκαμψη της αποτίμησης του έργου της. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν θα μένει εκτεθειμένη η Πολιτεία εάν δεν εκπληρώνει τις διακηρύξεις της, δεν θα πλήττεται το κύρος της και δεν θα αναιρείται η επιστοσύνη των πολιτών στο σωφρονιστικό σύστημα όπως τονίζεται από την Αιτιολογική Έκθεση (σ. 18). Η προβαλλόμενη δικαιολογία, ότι απορρίπτεται από το *Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα* η "κοινωνική επανένταξη" επειδή έχει αποτύχει διεθνώς, δεν ευσταθεί αφού δεν έχει καν υλοποιηθεί στην χώρα μας. Αντί αυτήν υιοθετείται χωρίς δυσκολία το δικαιϊκό πρότυπο, το οποίο ήδη με την εμφάνισή του προκάλεσε σοβαρές κριτικές, ενώ η αποτελεσματικότητά του είναι καθόλα αμφισβητούμενη.

Εξάλλου, εφόσον υποστηρίζεται ότι το προτεινόμενο σχέδιο ακολουθεί το δικαιϊκό πρότυπο, θα μπορούσε να εμπεριέχει ορισμένα από τα θετικά χαρακτηριστικά του τα οποία δεν έρχονται σε αντίθεση με την "ελληνική πραγματικότητα", ούτε με "τις αρχές που κυριαρχούν στην ζωή του ελληνικού λαού" και με "το επίπεδο του πολιτισμού μας" (ΑιτΕκθ. σ. 25 επ.) και να μην εντοπίζει το πρόβλημα αποκλειστικά στην κοινωνική "επανένταξη". Τέτοια χαρακτηριστικά είναι: 1) Η λειτουργία συμβουλίων αυτοδιοίκησης προσωπικού και κρατουμένων που θα συνεργάζονται για το πρόγραμμα του καταστήματος και την επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν σ' αυτό (*αυτοδιοίκηση των κρατουμένων: Self Governance*). 2) Η παροχή του δικαιώματος στους κρατουμένους από την διεύθυνση του σωφρονιστικού καταστήματος να επιλύουν αυτοδύναμα τις μεταξύ τους διαφορές, και τα προβλήματα με το προσωπικό χωρίς την χρήση βίας (*επίλυση των συγκρούσεων: Conflict Resolution*). 3) Η παροχή νομικής βοήθειας (*Legal Aid*) στους κρατουμένους για να αντιμετωπίζουν καλύτερα και με ταχύτητα τις υποθέσεις τους. 4) Σαφείς κανόνες λειτουργίας των καταστημάτων, γνωστοποίησή τους στους κρατουμένους, ευέλικτες διαδικασίες αντιμετώπισης των προβλημάτων των σωφρονιστι-

κών καταστημάτων, βελτίωση των όρων διαβίωσης σ' αυτά, περιορισμό αυθαίρετων διακρίσεων ή των ενεργειών σε βάρος των κρατουμένων από τη διοίκηση του σωφρονιστικού καταστήματος (*Αρχή της Διοικητικής Ευθυδικίας: (Administrative Due Process)*)³³.

Η εννοιολόγηση του προβλήματος και η γνώση των συνεπειών του

Ένα πρόβλημα εκφράζεται ως άγνοια της λύσης του, ως αδυναμία απάντησης σ' ένα κρίσιμο ερώτημα. Συνήθως το ίδιο το πρόβλημα εμπειρέχει τα στοιχεία επίλυσής του, θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο περιορισμούς για εκείνη που μπορεί να γίνει αποδεκτή³⁴. Μπορεί λοιπόν κάποιος να εργάζεται επί μακρόν για την λύση ενός προβλήματος που έχει τεθεί με "λανθασμένο τρόπο" και να ανακαλύψει κάποια στιγμή ότι με μια διαφορετική διατύπωση θα μπορούσε να οδηγηθεί στην "επίλυση" του.

Έτσι και από την προταθείσα μεταρρύθμιση εντοπίζονται "νέες λύσεις" και διαγράφονται "θετικότερες προοπτικές" για το σωφρονιστικό σύστημα, κυρίως με την επαναδιατύπωση του σκοπού του (σκοπός της ποινής είναι η στέρηση της ελευθερίας). Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και οι στόχοι του (κοινωνική "επανένταξη") θεωρούνται επιστημονικά ξεπερασμένοι και πρακτικά αναποτελεσματικοί στο να περιορίσουν την εγκληματικότητα και την υποτροπή καθώς επίσης και στο να εξασφαλίσουν την εύρυθμη λειτουργία των σωφρονιστικών καταστημάτων.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, σύμφωνα με την Έκθεση, τα κύρια στοιχεία που προσδιόρισαν την αρχική μορφή του Σχεδίου, ήσαν η ελληνική πραγματικότητα, η εμπειρία από τον σωφρονιστικό χώρο, οι αρχές που κυριαρχούν στην ζωή του ελληνικού λαού, το επίπεδο του πολιτισμού μας και οι επιταγές του ελληνικού Συντάγματος του 1975/86. Για μια μεταρρυθμιστική προσπάθεια τέτοιες κατευθύνσεις είναι καθόλα αποδεκτές, δίνουν ωστόσο την δυνατότητα να αποφεύγονται αλλαγές, βελτιώσεις κ.ο.κ. με το επιχείρημα ότι δεν ανταποκρίνονται στην ελληνική πραγματικότητα ή ότι δεν είναι αποδοτικές ή ότι δεν εκφράζουν τις σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις. Χωρίς να υπάρχει καμιά διάθεση υποτίμησης των προσπαθειών για την σωφρονιστική μεταρρύθμιση, δεν μπορεί να παρακαμφθεί το γεγονός ότι στην ιστορία της σωφρονιστικής μας πολιτικής οι δικαιολογίες που προβάλλονται τόσο στο επίπεδο σχεδιασμού, όσο και στο επίπεδο εκτέλεσης, είναι λίγο ως πολύ οι ίδιες.

Για την κατανόηση και την επίλυση ενός προβλήματος απαιτείται η σαφής του διατύπωση και η γνώση των συνεπειών του. Από την ελληνική σωφρονιστική επιστήμη γίνεται επανειλημμένα αναφορά στο σωφρονιστικό "πρόβλημα", χωρίς όμως να έχει προσδιορισθεί επακριβώς³⁵ το περιεχόμενό του (διατύπωση και συνέπειες).

Η γνώση του προβλήματος δεν συνεπάγεται αυτόματα και την αλλαγή των κοινωνικών πεποιθήσεων και των πρακτικών οι οποίες το δημι-

ούργησαν ή το συντήρησαν. Απλώς με την διευκρίνιση των συνεπειών των κοινωνικών προβλημάτων καθίστανται περισσότερο υπόλογοι όσοι είναι υπεύθυνοι για την επίλυσή τους. Η μακρόχρονη συζήτηση του προβλήματος από επιστήμονες και πολιτικούς και η κατά καιρούς ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης υποδηλώνει ότι δεν αναγνωρίζεται μόνον ως σύνθηδες πρόβλημα δημόσιας πολιτικής, αλλά και ως κοινωνικό πρόβλημα. Ως κοινωνικό πρόβλημα αποδεχόμαστε "την ευρείας έκτασης αναντιστοιχία μεταξύ των πραγματικών καταστάσεων και των κοινωνικών αξιών και κανόνων"³⁶.

Στην μελέτη του σωφρονιστικού προβλήματος κυριαρχούσε μέχρι πρόσφατα το αιτιοκρατικό μοντέλο το οποίο στηρίζεται στην ανάλυση των επιμέρους στοιχείων του προβλήματος (αναλυτική μέθοδος). Η φυλακή και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ως οργάνωση έχουν μελετηθεί μεμονωμένα και αποσπασματικά. Για παράδειγμα, η αναποτελεσματικότητα των βελτιωτικών προγραμμάτων δεν ερευνήθηκε στο πλαίσιο του σωφρονιστικού συστήματος όπως έπρεπε, αλλά επί τη βάση της μείωσης της υποτροπής ή της αύξησης της εγκληματικότητας.

Ζητήματα όπως κατά πόσον δυσχεράνθηκε η θετική επίδραση των βελτιωτικών προγραμμάτων από την αρνητική στάση του φυλακτικού προσωπικού και από την σύγκρουση ρόλων που επήλθε με την επικράτηση του αναμορφωτικού ιδεώδους, από την ένταση στις σχέσεις του εξειδικευμένου με το φυλακτικό προσωπικό, από την μεταφορά των αντιθέσεων τους στους κρατούμενους, από την στάση των διευθυντικών στελεχών της φυλακής απέναντι στα προγράμματα βελτιωτικής μεταχείρισης, από την αλλαγή των μορφών διευθέτησης των προβλημάτων μεταξύ κρατούμενων και φυλακτικού προσωπικού³⁷ κ.ά. αντιμετωπίστηκαν περισσότερο ως επιχειρήματα των υποστηρικτών του μοντέλου και λιγότερο ως παράγοντες τους οποίους θα έπρεπε να λάβουν υπόψη τους οι επικριτές του.

Για την επίλυση πολύπλοκων προβλημάτων όπως το σωφρονιστικό που άπτονται και νομοθετικών ρυθμίσεων, αναπτύχθηκε την δεκαετία '50-'60 στα πλαίσια της πολιτικής και της διοικητικής επιστήμης η συστημική μεθοδολογία ως (ορθολογικός τρόπος) λήψεως αποφάσεως σε μια προβληματική κατάσταση³⁸. Η συστημική μεθοδολογία η οποία χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα από την αμερικανική Policy-Oriented-Jurisprudence και αντικατέστησε την κλασική αναγωγική (αναλυτική) μέθοδο, έχει σήμερα εδραιωθεί στο σύνολο των επιστημών ως επιστήμη της "γενικής σχεδιάσεως" (Generic Design)³⁹. Από τους πιο διακεκριμένους κοινωνικούς επιστήμονες που χρησιμοποίησαν την συστημική ανάλυση είναι οι *Ashby*, *Merton*, *Pareto*, *Parsons* και *Sorokin*⁴⁰.

Η συστημική μεθοδολογία συμβάλλει στην με επιστημονικό τρόπο απλούστευση του πολυπλόκου προβλήματος και στην σύνθεση των αντιλήψεων όλων των μετόχων. Παράλληλα εξασφαλίζει την μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση στην διατύπωση του προβλήματος και διευκολύνει την

επιλογή της καλύτερης δυνατής λύσης γι' αυτό. Περιλαμβάνει ακόμη την διερεύνηση όχι μόνον των βραχυπρόθεσμων, αλλά και των μακροπρόθεσμων συνεπειών του⁴¹.

Το σωφρονιστικό σύστημα αναλυόμενο επί τη βάσει της συστημικής μεθοδολογίας παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: 1) υψηλή πολυπλοκότητα, όχι τόσο από την πλευρά του μεγάλου αριθμού των στοιχείων από τα οποία αποτελείται (δηλαδή των ουσιωδών και σταθερών μερών που συμβάλλουν στην συμπεριφορά του ως συνόλου), όσο από την πλευρά της υφής τους και ειδικότερα της υψηλής διαφοροποίησής τους (π.χ. σχέσεις των διαφόρων ομάδων των κρατουμένων μεταξύ τους, σχέσεις με το προσωπικό, σχέσεις με εγκληματικές υποκοουλτούρες εκτός σωφρονιστικού καταστήματος)⁴², 2) χαμηλή ελεγχιμότητα λόγω συνύπαρξης μέσα στο σύστημα πολλαπλών ελέγχων (π.χ. ο έλεγχος που ασκείται από το προσωπικό στους κρατουμένους, η σιωπηρή συμφωνία που υπάρχει μεταξύ των μελών του φυλακτικού προσωπικού και των αρχηγών των κρατουμένων οι μεν πρώτοι να παραβλέπουν παραβιάσεις του κανονισμού, οι δε δεύτεροι να εξασφαλίζουν εις αντάλλαγμα την εύρυθμη λειτουργία του σωφρονιστικού καταστήματος)⁴³, ο έλεγχος της διεύθυνσης στο φυλακτικό προσωπικό, ο έλεγχος των ηγετών των κρατουμένων στους ίδιους τους κρατουμένους, 3) δυναμικότητα, δηλαδή εξέλιξη με την πάροδο του χρόνου (π.χ. μεταβολή των αξιών και των κανόνων της υποκοουλτούρας των κρατουμένων του προσωπικού, η μεταβολή του τρόπου μεταχείρισης κ.λ.π.)⁴⁴ και 4) είναι ιεραρχικό σύστημα, δηλαδή η δομή και η λειτουργία του περιλαμβάνει πολλά επίπεδα ελέγχου (πρβλ. χαρακτηριστικό αρ. 2)⁴⁵.

Τα στάδια επεξεργασίας του σωφρονιστικού προβλήματος που πρέπει να ακολουθηθούν σύμφωνα με την προτεινόμενη συστημική ανάλυση είναι⁴⁶:

1) *Απογραφή του ιστορικού της προβληματικής κατάστασης*: Στο στάδιο αυτό καταγράφεται το σύνολο των πληροφοριών και των δεδομένων που πρέπει να έχουν υπ' όψιν τους όσοι θα αποφασίσουν για το πρόβλημα ώστε να είναι σε θέση να προβούν στην εννοιολόγησή του.

2) *Διατύπωση του προβλήματος*: Σ' αυτό το στάδιο καταρτίζεται ένα πρότυπο προβληματικής κατάστασης με την ακόλουθη διαδικασία: α) καταγραφή των μετόχων του προβλήματος και κατάταξή τους ανάλογα με την άμεση ή έμμεση διασύνδεση με το πρόβλημα ("κύριοι" ή "δευτερεύοντες" μέτοχοι), β) ανάλυση και έλεγχος των συστημάτων αποφάσεων των μετόχων του προβλήματος, γ) καθορισμός των αλληλεπιδράσεων των μετόχων, δ) αξιολογική ανάλυση των συστημάτων αποφάσεων των κυρίων μετόχων του προβλήματος. Εδώ ερευνάται πρώτον η σχέση των αξιών που εμπλέκονται και συγκρούονται στο πρόβλημα και δεύτερον επιχειρείται η συνθετική διατύπωση του προβλήματος κατά τρόπο που να εμπεριέχει τα αιτήματα των κυρίων μετόχων⁴⁷.

3) *Απογραφή προηγούμενων προσπαθειών επίλυσης του προβλήματος-βελτίωσης του συστήματος.*

4) *Περιγραφή και σύγκριση εναλλακτικών λύσεων του προβλήματος.* Σ' αυτήν την φάση σχεδιάζονται οι εναλλακτικές λύσεις, υπολογίζονται οι συνέπειές τους, διευκρινίζονται οι περιορισμοί που τίθενται στην ομάδα των αποφασιζόντων και προσδιορίζονται οι εναλλακτικές λύσεις για τις οποίες υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα⁴⁸.

5) *Επιλογή:* Σ' αυτό το στάδιο επιλέγεται η "καλύτερη" δυνατή λύση του προβλήματος, από εκείνον που είναι αρμόδιος να λάβει αποφάσεις. Η επιλογή προϋποθέτει κατ' αρχάς τον καθορισμό του σκοπού, δηλαδή της αξίας που πρέπει να διέπει την λύση του προβλήματος και πραγματοποιείται επί τη βάσει συγκεκριμένων στόχων. οι στόχοι είναι τόσο σαφή, μετρήσιμα και χρονικά καθορισμένα αποτελέσματα που θεωρούνται ότι υλοποιούν αντικειμενικά τον σκοπό όσο και πράξεις που οδηγούν στην επίτευξη του σκοπού⁴⁹.

6) *Εκτέλεση.* Σ' αυτό το στάδιο (προ)ελέγχεται η υλοποίηση της απόφασης, διερευνάται το εφικτόν της προτεινόμενης πολιτικής και τίθεται το χρονοδιάγραμμα της εφαρμογής της. Μ' άλλα λόγια μελετάται το εάν τα μέτρα που προτείνονται φαίνεται να υλοποιούν αντικειμενικά τους στόχους και κατ' επέκτασιν τους σκοπούς για τους οποίους ετέθησαν⁵⁰.

Λόγω της διεθνούς εμπειρίας των ανεφάρμοστων νόμων και προγραμμάτων στον τομέα αντεγκληματικής πολιτικής και σωφρονιστικής μεταχείρισης έχουν προταθεί διάφορα tests βάσει των οποίων μπορεί να εξασφαλισθεί η εκτέλεσή τους. Πριν από αρκετά χρόνια ο LaMar T. Empey⁵¹ είχε παρατηρήσει ότι τα βασικά εμπόδια για την εφαρμογή των προγραμμάτων είναι η ασυστηματοποίητη προσέγγιση στο πρόβλημα και η ελλιπής γνώση του προγράμματος.

Το παράδειγμα που εκτίθεται αφορά τον έλεγχο εκτέλεσης προγραμμάτων κατά παρέκκλιση διαδικασιών diversion και deinstitutionalisation αποϊδρυματοποίησης⁵², μπορεί όμως να γενικευθεί.

Παράδειγμα προγραμμάτων παρέμβασης			
	Ιδεώδεις Τύποι	Τύποι Πραγματικότητας	Έλεγχος
Επίπεδο I: Θεωρητικό σχήμα του προγράμματος	≠4	(Εναλλακτικό θεωρητικό σχήμα	1
Επίπεδο II: Δραστηριότητες των προγραμμάτων	≠5	(Εναλλακτικές δραστηριότητες)	2
Επίπεδο III: Συνέπειες του προγράμματος		(Εναλλακτικές συνέπειες)	3

Το επίπεδο I αναφέρεται στο συγκεκριμένο θεωρητικό (ή εννοιολογικό) πρότυπο το οποίο διαπνέει το πρόγραμμα, το επίπεδο II περιέχει τις μεθόδους για την εκτέλεση του προγράμματος και το επίπεδο III αναφέρεται στα αποτελέσματά του προγράμματος: ειδικότερα, α) στην επίδραση του προγράμματος στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, β) στην επιρροή του προγράμματος στο σωφρονιστικό σύστημα και στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και γ) στις αλλαγές στην δομή του, όπως το κλείσιμο ορισμένων ιδρυμάτων, η δημιουργία νέων μονάδων, η τροποποίηση του συνδέσμου μεταξύ των στοιχείων του συστήματος.

Η διάκριση μεταξύ ιδεωδών σχημάτων και σχημάτων πραγματικότητας έχει ιδιαίτερη σημασία, γι' αυτό θα πρέπει να είναι απολύτως σαφής. Η πείρα έχει δείξει ότι στα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής, τα ιδεώδη και οι επιθυμητές καταστάσεις δίνουν συχνά την θέση τους σε "αναγκαίες" προσαρμογές στην πραγματικότητα. Έτσι, παρατηρείται "αλλαγή στόχων", όπως για παράδειγμα η μείωση της υποτροπής υποκαθίσταται από την μείωση του ποσοστού των εισαγόμενων στα σωφρονιστικά καταστήματα, η βελτίωση της προσωπικής εικόνας των εγκλειστών με την βοήθεια των προγραμμάτων υποκαθίσταται από την ικανοποίησή τους με το πρόγραμμα, η μείωση του ποσοστού των κρατούμενων υποκαθίσταται από την μείωση του χρόνου διάρκειας παραμονής τους στην φυλακή κ.λ.π. Επίσης, ενώ ένα πρόγραμμα έχει σχεδιασθεί για όλα τα άτομα που βρίσκονται σ' ένα συγκεκριμένο κατάσταση παρατηρείται να προτιμώνται για την εφαρμογή του συγκεκριμένες κατηγορίες κρατούμενων (π.χ. οι υπάκουοι στον κανονισμό του σωφρονιστικού καταστήματος), με αποτέλεσμα αυτό που εμφανίζεται ως επιτυχία του σκοπού του προγράμματος να αποτελεί απλώς δικαιολόγηση των υποκαταστάτων που έχουν χρησιμοποιηθεί.

Το παραπάνω σχήμα περιέχει πέντε τρόπους ελέγχου της εκτέλεσης των προγραμμάτων, τρεις που αναφέρονται στα στοιχεία του ιδεώδους σχήματος και δύο που αφορούν τις λειτουργικές σχέσεις μεταξύ των στοιχείων. Το πρώτο και τέταρτο test πραγματοποιείται σπανίως, το τρίτο και πέμπτο περισσότερο ενώ συχνότερα απ' όλα το δεύτερο.

Test 1: Καταλληλότητα του θεωρητικού σχήματος (Adequacy of Rationale). Είναι εσωτερικά συνεπές το θεωρητικό σχήμα, μπορεί να εφαρμοσθεί, είναι επαρκώς διαρθρωμένο ώστε να μπορεί να μελετηθεί;

Test 2: Επίπεδο εφαρμογής (Level of Implementation). Σε ποίο βαθμό εφαρμόστηκαν τα μέτρα του προγράμματος;

Test 3: Ποιός είναι ο βαθμός επιτυχίας του προγράμματος; (Outcome Achievement).

Test 4: Συνοχή του προγράμματος (Program Integrity). Σε ποίο βαθμό οι δραστηριότητες του προγράμματος καθοδηγούνται από την σκοπιμότητα για την οποία έχει σχεδιασθεί;

Test 5: Συνέπεια μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και των απο-

τελεσμάτων που επιτεύχθηκαν. (Outcome Integrity). Σε ποιό βαθμό τα μέτρα που εφαρμόστηκαν οδήγησαν στο συγκεκριμένο αποτέλεσμα, ήταν επαρκή, ήταν αυτά στα οποία οφείλεται το αποτέλεσμα;

Έχει παρατηρηθεί ότι τα βασικότερα εμπόδια στην εκτέλεση του προγράμματος είναι η ακαταλληλότητα του θεωρητικού σχήματος, η ακαταλληλότητα των επιλεγόμενων ομάδων για την εφαρμογή του προγράμματος, η αντίδραση των ίδιων των εργαζομένων σε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, το απρόσφορο του περιβάλλοντος για την εκτέλεση του προγράμματος και το περιορισμένο πλαίσιο της μεταχείρισης.

7) Στο στάδιο τέλος της προκαταρκτικής αξιολόγησης ερευνάται η σχέση των αποτελεσμάτων της συγκεκριμένης πολιτικής με τους σκοπούς και τους στόχους για τους οποίους έχει σχεδιασθεί πριν από την οριστική εφαρμογή της⁵³.

Ειδικότερα, ελέγχεται α) η έκταση πραγματοποίησης των στόχων, β) οι παράγοντες που επηρέασαν θετικά ή αρνητικά το αποτέλεσμα, και γ) ο βαθμός επίλυσης του προβλήματος (βελτίωσης της κατάστασης). Στην προκαταρκτική αξιολόγηση εντάσσεται επίσης και η πειραματική αξιολόγηση κατά την οποία χρησιμοποιείται το ελεγχόμενο επιστημονικό πείραμα με την μορφή προγραμμάτων πιλότων (pilot-projects)⁵⁴.

Η εκτεθείσα μεθοδολογία παρέχει ικανοποιητικές εγγυήσεις ότι θα μπορέσει να συμβάλει στην βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος. Παράλληλα, εξασφαλίζει την διερεύνηση του εφικτού της εφαρμογής των μέτρων και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους ώστε να αποτραπούν ασύμφωρες και μη αποδοτικές λύσεις. Προϋπόθεση για την παραπάνω επεξεργασία του προβλήματος είναι η συμφωνία και η πραγματική επιθυμία των μερών να βελτιώσουν το σωφρονιστικό σύστημα. Μιά τέτοια προσέγγιση πιθανόν να διέγραφε την ελληνική σωφρονιστική πολιτική με το γνωστό βεβαρημένο παρελθόν, ένα περισσότερο ευοίωνο μέλλον. Χωρίς την ουσιαστική μελέτη του προβλήματος, όσες νομοθετικές προσπάθειες και να πραγματοποιηθούν, ακόμη και των πλέον "μοντέρων" κατευθύνσεων, θα πέφτουν στο κενό.

Συχνά και αυτή ακόμα η αναφορά στην "ουσιαστική μελέτη" του προβλήματος είναι που απομένει κενή περιεχομένου. Γι' αυτόν το λόγο, ίσως το μοναδικό επιχείρημα είναι εκείνο που πρόβαλλε πριν από αρκετά χρόνια ο Merton, ότι "επειδή ο κόσμος δεν πεθαίνει μαζί μας είναι σκόπιμα να ενδιαφερόμαστε για τις μακροπρόθεσμες συνέπειες των αποφάσεων της δημόσιας πολιτικής"⁵⁵. Όσοι κατά καιρούς καθορίζουν την σωφρονιστική πολιτική της χώρας θα έπρεπε να το λάβουν ιδιαίτερα υπόψη τους.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. κυρίως *M. Edelman: The Symbolic Uses of Politics*, Urbana κ.σ. 1967, *H. Kindermann: Symbolische Gesetzgebung*, στο: *Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie* 13 (1988), *Gesetzgebungstheorie und Rechtspolitik*, έκδ. από *D. Grimm/W. Maihofer*, σ. 222-245, *W. Maihofer: Gesetzgebungswissenschaft*, στο: *Gesetzgebung. Kritische Überlegungen zur Gesetzgebungslehre und Gesetzgebungstechnik*, G. Winkler/B. Schilcher (Gesamtredaktion), Wien, New York 1981, σ. 3-34. Βλ. επίσης *Π. Καρκατσούλη: Η συμβολή της λειτουργικής ανάλυσης στην ποινική Νομοθέτηση*, στο: *Ποινικά Χρονικά* 36 (1986), (σ. 961-978), σ. 973-975.
2. Βλ. *E. Lambropoulou: Das neue griechische Strafvollzugsgesetz*, στο: *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe* 39 (1990), (σ. 152-161), σ. 159.
3. Για την σωφρονιστική προσπάθεια στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας βλ. *Δ.Ι. Καρανίκα: Σωφρονιστική*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1948, σ. 249-266.
4. Ετήσιο περιοδικό που εκδίδει η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία.
5. "Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης" 2 (1991), σ. 11-43. Οι παραπομπές επί της Αιτιολογικής Έκθεσης αναφέρονται στο κείμενο των "Χρονικών".
6. Πρβλ. *E. Lambropoulou: Umwandlung der Freiheitsstrafe als kriminalpolitisches Model. Zur Diskrepanz der Verurteilungen und Inhaftierungen in Griechenland* [υπό δημοσίευση στο *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 75 (1992)].
7. Βλ. *F. Sack: Kriminologie und Geschichtswissenschaft: Wege der Reflexion einer Disziplin*, στο: *Zukunftsperspektiven der Kriminologie in der Bundesrepublik Deutschland. Materialien zu einem DFG-Kolloquium*, έκδ. από *J. Savelsberg*, Stuttgart 1989, (σ. 71-141) σ. 76, βλ. επίσης *K.F. Schumann: Der Handel mit Gerechtigkeit. Funktionsprobleme der Strafjustiz und ihre Lösungen am Beispiel des amerikanischen plea-bargaining*, Frankfurt a.M. 1977, σ. 19-22.
8. Βλ. *Sack: Kriminologie und Geschichtswissenschaft*, όπ.π., σ. 73 επ. Στην χώρα μας συμπίπτει και με την κατάργηση ορισμένων απ' αυτές (Αβέρωφ, Καρδίτσα, Κοζάνη, Λευκάδας, Πόρου, Επταπυργίου ως Δικαστική, Καλαμίου Κρήτης, Πτυχίας, Αίγινας, Κομοτηνής) λόγω ακαταλληλότητας.
9. Εισηγητική Έκθεση στον Κώδικα των Βασικών Κανόνων για την Μεταχείριση και Αναμόρφωση των Κρατουμένων, αριθμός 1, στο: *Εγκλημα και Κοινωνία Α' (2)/1987*, (σ. 59-64), σ. 59, βλ. επίσης *Κ.Δ. Σπινέλλη: Θεσμικά πλαίσια, όρια και ιδεολογικοπολιτικοί άξονες του Κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων*, στο: *Σωφρονιστική Νομοθεσία*. Κ.Δ. Σπινέλλη/Ν.Ε. Κουράκη, Αθήνα 1990, σ. 17-74.
10. ΑιτΕκθ σ. 16 επ.
11. ΑιτΕκθ σ. 34 επ.
12. Βλ. *Καρανίκα*, όπ.π., σ. 265.
13. *Ν. Κοθράκη: Η εργασία των κρατουμένων σε αναζήτηση μιας ταυτότητας. Σκέψεις με αφορμή το νέο Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα 1991*. Εργασία που παρουσιάστηκε στο πλαίσιο εκδήλωσης της Ελληνικής Εταιρείας Θυματολογίας την 18.3.1991 στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών με θέμα: Το Σχέδιο του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα, σ. 3-5. Βλ. επίσης *του ίδιου: Συνολική αποτίμηση και σύνδεση με το παρελθόν του Κώδικα Βασικών Κανόνων για την Μεταχείριση των Κρατουμένων*, στο: *Σωφρονιστική Νομοθεσία*. Ελληνική-Διεθνής. Κ.Δ. Σπινέλλη/Ν.Ε. Κουράκη, Αθήνα 1990, (σ. 75-106), σ. 84-86. Στην Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου εκτός από τα σχετικά με την "ελληνική πραγματικότητα" και τις "σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις" δεν προσδιορίζεται το θεωρητικό πλαίσιο που ακολουθείται, αλλά εκείνο που απορρίπτει. Πρβλ. *Β. Καρούδη: Ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας: οι σωτηρές παραδοχές και η*

σημασία τους. Εργασία που παρουσιάστηκε στο πλαίσιο εκδήλωσης της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας την 29.4. και 16.5.1991 στο ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου με θέμα: Το Σχέδιο του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα. Γενικά για τις σύγχρονες τάσεις της σωφρονιστικής πολιτικής βλ. *Η. Δασκαλάκη*: Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλακής, στο: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη, Ειδικό Τεύχος, Άνοιξη 1988, σ. 38-55.

14. Για τον ισχύοντα Σωφρονιστικό κώδικα βλ. *S. Alexiadis*: Die Strafvollzugsreform in Griechenland - Eine verlorene Chance, στο: *Probleme des staatlichen Strafens unter besonderen Berücksichtigung des Strafvollzugs*, G. Bemann/I. Manoledakis (Εκδ.), Deutsch-Griechisches Symposium: Komotini 1989, Baden-Baden 1989, σ. 131-139. Βλ. επίσης: *Ν. Κουλούρη*: Οι αντιφάσεις των γενικών αρχών του κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων (Ν. 1851/1989). Αυτοαναίρεση και αδιέξοδα, στο: *Σύγχρονα θέματα* 13 (41-42)/1990, σ. 93-107. *Α. Χάιδου*, Κριτικές παρατηρήσεις πάνω στον Κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων, στο: *Σύγχρονα θέματα*, όπ.π., σ. 108-112.

15. Γι' αυτόν εξάλλου τον λόγο επιδιώκει την ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Βλ. αντί άλλων *Σ. Αλεξιάδη*: Ανθρώπινα Δικαιώματα. Ποινική Καταστολή. Δώδεκα μελέτες, Θεσσαλονίκη 1990 III, σ. 117-178.

16. Βλ. *G. Holzinger*: Die Technik der Rechtssetzung, στο: *Theorie der Rechtssetzung*, εκδ. από H. Schaffer, Wien 1988, (σ. 275-302), σ. 279 επ., βλ. επίσης *H. Hill*: Einführung in die Gesetzgebungslehre, Heidelberg 1982, *Π. Καρκατσούλη*: Η νομοθέτηση ως επιστήμη, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, *H. Schneider*: Gesetzgebung, Ein Lehrbuch, Heidelberg 1982.

17. *W. Hassemer*: Resozialisierung und Rechtsstaat, στο: *Kriminologisches Journal* 14 (1982), (σ. 161-164), σ. 162.

18. Βλ. *Ε. Λαμπροπούλου*: Οι λειτουργίες του θεσμού της φυλακής, στο: *Εγκλημα και Κοινωνία*, Α' -3 (1987), (σ. 113-130), σ. 122-130, της ίδιας: Συμβολή στις ιστορικές και ιδεολογικές συνιστώσες του όρου "μεταχείριση" στο Σχέδιο του Κώδικα Βασικών Κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων (1987), στο: *Ποινικά Χρονικά* 38 (1988), σ. 161-172..

19. Βλ. *A. Eser*: Resozialisierung in der Krise? Gedanken zum Sozialisationsziel des Strafvollzuges, στο: *Seminar Abweichendes Verhalten III. Die gesellschaftliche Reaktion auf Kriminalität*, Bd. 2. Strafprozeß und Strafvollzug, εκδ. από K. Lüderssen/F. Sack, Frankfurt a.M. 1977, σ. 276-290, *P. Haffke*: Hat emanzipierende Sozialtherapie eine Chance? Eine Problemskizze, στο: *Abweichendes Verhalten III*, όπ.π., σ. 291-320.

20. "§2 Aufgaben des Vollzuges. Im Vollzug der Freiheitsstrafe soll der Gefandene fähig werden in sozialer Verantwortung ein Leben ohne Straftaten zu führen (Vollzugsziel)..." "dStrVollzG.

21. Βλ. *Σπινέλλη*, Θεσμικά πλαίσια, όπ.π., σ. 53-56, βλ. επίσης *Χ. Δημόπουλου*: Η επανακοινωνικοποίηση των κρατουμένων. Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρ. 1 του ν. 1851, στο: *Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης*, (1991), σ. 75-102.

22. Ενδεικτικά: η μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή, περιπτώσεις τοκογλυφίας, σπάτες, μόλυνση τροφίμων, υπερβολική χορήγηση αντιβιοτικών, ορμονών και υπνωτικών σε ζώα που προορίζονται για σφαγή και διάθεση στην αγορά, μόλυνση πόσιμων υδάτων, παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας για την απασχόληση ανηλίκων και νέων, ψευδείς "απώλειες" αυτοκινήτων για την εισπραξη της ασφάλειας, ψευδείς δηλώσεις για υπερωρίες από ιατρούς, δασκάλους, καθηγητές κ.λ.π., κατ' όικον φροντιστηριακά μαθήματα για τα οποία δεν εκδίδεται απόδειξη παρασχεθεισών υπηρεσιών, παράνομη

χορήγηση δανείων σε ιδιώτες και εταιρείες για ποικίλους σκοπούς, χρηματισμός για χορήγηση αδειών παραμονής σε ξένη χώρα, πλημμελής κατασκευή δημοσίων έργων από εργολάβους και μηχανικούς, κακοποίηση και παραμέληση παιδιών, ατόμων τρίτης ηλικίας ή μη δυναμένων από την οικογένειά τους ή από εργαζόμενους σε ιδρύματα, βανδαλισμοί από αστυνομικά όργανα σε κατ'οίκον έρευνες, υπέρβαση των ορίων της άμυνας κ.ά. Για την εγκληματικότητα των "νομοταγών" πολιτών βλ. αντί άλλων *D. Frehsee*: Zur Abweichung der Angerabten, στο: *Kriminologisches Journal* 23 (1991), σ. 25-45 με περαιτέρω παραπομπές, βλ. επίσης *S. Roth*: Die Kriminalität der Braven, München, 1991.

23. Λειτουργούν προγράμματα του ΟΑΕΔ για την επιμόρφωση των κρατουμένων: ακόμη ισχύει η επιδότηση των εργοδοτών με 2500 δραχμές ημερησίως για κάθε αποφυλακίζόμενο που προσλαμβάνουν μέχρι 26 ημερομίσθια μηνιαίως σ' όλη την διάρκεια του έτους (Υπ. Απόφαση αρ. 30641/1.4.1991) καθώς επίσης και η ασφάλιση των αποφυλακιζομένων στο ΙΚΑ με την χορήγηση 81.000 σε τρεις δόσεις.

24. Βλ. ΑιτΕκθ σ. 32.

25. Ο αναγνώστης ας λάβει υπόψη του ότι στις ΗΠΑ δεν ισχύει ένα ανάλογο με το δικό μας αυστηρό χρονικό πλαίσιο ποινών. Καταργήθηκε τον περασμένο αιώνα (*Z. Brockway, E. Wines*) υπό την επήρεια της θετικής Σχολής της Εγκληματολογίας, διότι θεωρήθηκε ότι οι ποινές πρέπει να ταυριάζουν στον προσωπικό του κρατουμένου και να δημιουργούν κίνητρα σ' αυτόν για να βελτιώσει την συμπεριφορά του. Τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να επανέρχεται σε ορισμένες πολιτείες το σταθερό πλαίσιο ποινών.

26. Βλ. *J.H. Reiman*: *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class and Criminal Justice*, New York 1979.

27. Βλ. αντί άλλων *P.L. Berger/T. Luckmann*: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of knowledge*, Garden City/NY A.L. Stinchcombe: *Merton's Theory of Social Structure*, στο: *The Idea of Social Structure*, Papers in Honor of Robert K. Merton, εκδ. υπό L.A. Coser, New York 1975, σ. 11-33, *H.E. Pepinsky/P. Jesilow*: *Myths that Cause Crime*, Cabin John/MD 1984.

28. Βλ. *J. Habermas*: *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Frankfurt 1990, σ. 352-359.

29. Βλ. *F.T. Cullen/G.A. Clark/J.F. Wozniack*: *Explaining the Get Tough Movement: Can the Public be Blamed?* στο: *Federal Probation* 49 (1985), σ. 16-24. *S.A. Scheingold*: *The Politics of Law and Order: Street Crime and Public Policy*, New York 1984.

30. Το δικαιοκικό πρότυπο έγινε ευρύτερα γνωστό με τον *Ernest van den Haag* (*Punishing Criminals. Concerning a Very Old and Painful Question*, New York, 1975, του ίδιου: *No Excuse for Crime* στο: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 423 (1976), σ. 133-141) τον *Andrew von Hirsch* (*Doing justice. The Choice of Punishments. Report of the Committee for the Study of Incarceration*, New York 1976) και τον *David Fogel* ("... We are the Living Proof...": *The Justice Model for Corrections*, Cincinnati 1975, του ίδιου: *Justice as Fairness*, Cincinnati 1980) στον οποίο ανήκει η ευρεία δημοτικότητα του δικαιοκικού προτύπου.

Ο Fogel έχει διατυπώσει την λογική του μοντέλου σε δώδεκα θέσεις την λογική του μοντέλου ("... We are the Living Proof...", ό.π., σ. 183 επ.).

31. Η πιο γνωστή κριτική είναι του *Jack Gibbs*: *The Death Penalty, Retribution and Penal Policy* στο: *Journal of Criminal Law and Criminology* 69 (1978), σ. 291-299.

32. Βλ. *Gibbs*: *The Death Penalty*, ό.π., σ. 299.

33. *Fogel*: "... We are the Living Proof...", ό.π., σ. 262. Βλ. επίσης του ίδιου *Justice as Fairness*, ό.π.

34. Βλ. *N. Luhmann*: *Die Wissenschaft der Gesellschaft*, Frankfurt a.M. 1990, (σ. 362-469), σ. 422 επ.

35. Βλ. το αφιέρωμα του περιοδικού Δίκαιο και Πολιτική: Το Σωφρονιστικό Πρόβλημα. Τεύχος 19-20 (1991), τα άρθρα των Σ. Αλεξιάδη, σ. 13-31, Ι. Μανωλεδάκη, σ. 5-12, Γ. Πανούση, σ. 41-44, Ν. Παρασκευόπουλου, σ. 33-39, και τις Κοινές Θέσεις 20 επιστημόνων για μια εγκληματολογική παρέμβαση στο ζήτημα της φυλακής, σ. 267-270. Βλ. επίσης Ν. Κουλούρη: Το σωφρονιστικό πρόβλημα στην Ελλάδα και ο Κώδικας Βασικών Κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων: Ουσιαστική Πρόταση για την επίλυση του προβλήματος. Η συνεισφορά στην διαιώνισή του: Διπλωματική εργασία στον Τομέα Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ, Δεκέμβριος 1990.

Ενδεικτικό είναι και το άρθρο του Γ. Λακόπουλου στο ΒΗΜΑ: 6.10.1991, σ. Α48.

36. Βλ. R.K. Merton: *The Sociology of Social Problems*, στο: *Contemporary Social Problems*, Εκδ. από R.K. Merton/R. Nisbet, New York 1976 4η εκ., (σ. 5-43), σ. 7 επ. Βλ. επίσης S. Malcolm/J.I. Kitsuse: *Constructing Social Problems*, Menlo Park/CA κ.α. 1977, I.W. Stallberg: *Konstitutionsbedingungen sozialer Probleme: Hinweise zu Analyse und Diskussionsstand*, στο: *Kriminalsoziologische Bibliographie 6* (1979), σ. 1-14, H. Steinert: *Widersprüche, Kapitalstrategien und Widerstand oder: Warum ich den Begriff "Soziale Probleme" nicht mehr hören kann, Versuch eines theoretischen Rahmens für die Analyse der politischen Ökonomie sozialer Bewegungen und "Sozialer Probleme"*, στο: *Kriminalsoziologische Bibliographie 8* (1981), σ. 56-88.

37. Βλ. J. Irwin: *The Trouble with Rehabilitation*, στο: *Criminal Justice and Behaviour 1* (1974), (σ. 136-149), σ. 140, του ίδιου: *Prisons in Turmoil*, Boston, Toronto 1989, σ. 123-152, E. Studt/S.L. Messinger/T.P. Wilson: *C-Unit: Search for Community in Prison*, New York 1968, βλ. επίσης P.A. Albrecht/F. Lamott: *Innenansichten, Gruppendiskussionen mit Bediensteten des Jugendstrafvollzugs, Jugendstrafe an Vierzehn- und Fünfzehnjährigen. Strukturen und Probleme*, εκδ. από P.A. Albrecht/H. Schüler-Springorum, München 1983, σ. 135-176.

38. Βλ. A. Blumstein: *Systems Analysis and the Criminal Justice system*, στο: *The Annals of the American Academy of the Political and Social Science 374* (1967), σ. 92-100.

39. Βλ. αντί άλλων J. Warfield: *Societal Systems: Planning Policy and Complexity*, New York 1976, του ίδιου: *Domain of Science Model: Evolution in Design*, στο: *Proceedings of the Society for General Systems Research 1986*, Mai 1986b, του ίδιου: *Generic Design*, στο: *Proceedings of the Society for General Systems Research 1986*, Mai 1986c, βλ. επίσης A.N. Christakis: *The Cosmology of Design*, στο: *Proceedings of the Society for General Systems Research 1986*, Mai 1986b, Ι. Καπελούζου: Διαδικασία επιλύσεως πολυπλόκων προβλημάτων και το εργαστήριο λήψεως αποφάσεων, Ομιλία στην Αίθουσα του ΔΣΑ, διοργανωθείσα από την Εταιρεία Διοικητικών Μελετών την 5η Δεκεμβρίου 1990.

40. W.R. Ashby: *Design for a Brain*, 2η εκδ., New York 1960, του ίδιου: *Introduction to Cybernetics*, London 1956. R. Merton: *Social Theory and Social Structure*, New York 1968. V. Pareto: *Sociological Writings*, New York 1966. T. Parsons: *The Social System*, New York 1951/1964, του ίδιου: *Politics and Social Structure*, New York 1969, του ίδιου: *Social Structure and Personality*, New York 1973. P. Sorokin: *Social and Cultural Dynamics*, New York 1937-1941, του ίδιου: *Sociocultural Causality, Space and Time*, Durham/NC 1943.

41. Επ' αυτού βλ. αντί άλλων H. Lasswell: *A Preview of Policy Sciences*, Elsevier 1971, βλ. επίσης Μ. Δεκλερή: *Συστημική θεωρία Κράτους και Δικαίου*, στο: *Συστημική θεωρία*, Αθήνα, Κομοτηνή 1986, σ. 18-95, M. Graenberger/M.A. Benson/B.C. Crissley: *Models in the Policy Process*, New York 1976, S. Nagel: *Public Policy: Goals, Means, and the Methods*, New York 1984.

42. Βλ. *E. Λαμπροπούλου*: Είναι η φυλακή κλειστό σύστημα; Μια κοινωνιολογική ανάλυση της κοινωνίας των κρατουμένων και η δυναμική των αντιδράσεων τους, στο: *Ποινικά Χρονικά* 36 (1986), σ. 419-435.
43. Είναι η λεγόμενη "διαφθορά της εξουσίας" ("corruption of authority").
44. Βλ. *E. Λαμπροπούλου*: Το σύστημα των κρατουμένων από την εποχή του Big House μέχρι την σύγχρονη φυλακή, στο: *Σύγχρονα θέματα* 13(41-42)/1990, (σ. 26-46), σ. 29-37.
45. Βλ. *P. Dubin*: *Theory Building*, New York, βελτιωμένη έκδοση, New York 1979, σ. 239-266, βλ. επίσης *του ίδιου*: *Stability of Human Organizations*, στο: *M. Haire* (εκδ.): *Modern Organization Theory*, New York 1959, σ. 218-253, *T. Dalgoff*: *Small Groups and Organizations: Time, Task, and Sentient Boundaries*, στο: *General Systems* 20 (1975), σ. 135-141.
46. *M. Δεκλερής*: Η Συστημική Σχεδίαση της Δημόσιας Πολιτικής, στο: *Διοίκηση Συστημάτων*, Επιμ. *M. Δεκλερής*, Αθήνα, Κομοτηνή 1989, (σ. 21-142), σ. 68-123, *I.S. Jannis/L. Mann*: *Decision-making*, New York 1977, σ. 11, *D. Katz/R.L. Kahn*: *The Social Psychology of Organizations*, New York 1978, σ. 487, *A. Μακρυδημήτρης*: Θεωρία των αποφάσεων, Αθήνα 1989, σ. 11-20, *H.A. Simon*: *Administrative Behavior*, New York 1976, σ. 4.
47. Βλ. *Y. Dror*: *Public Policymaking Reexamined*, New Brunswick, London 1983, *του ίδιου*: *Policymaking under Adversity*, New Brunswick, Oxford 1986, ιδίως σ. 139-218, 241-279, *W. Dunn*: *Public Policy Analysis: An Introduction*, New York 1981, *J.M. Mitchell/W.C. Mitchell*: *Political Analysis and Public Policy: An Introduction to Political Science*, Chicago 1969, ιδίως σ. 391-669, *S.S. Nagel/M. Neef*: *Policy Analysis in Social Science Research*, Beverly Hills, London 1979, ιδίως σ. 105-222. *S.S. Nagel*: *Contemporary Public Policy Analysis*, Alabama 1984.
48. Βλ. *Dror*, *Public Policymaking*, όπ.π., σ. 129-217.
49. Βλ. *Δεκλερής*, Η Συστημική Σχεδίαση, σ. 95 επ.
50. Βλ. *A. Dunsire*: *Implementation in a Bureaucracy*, Oxford 1978, *P.A. Sabatier/D.A. Mazmanian*: *The Implementation of Public Policy: A Framework of Analysis* στο: *D. Mazmanian/P. Sabatier*: *Effective Policy Implementation*, Massachusetts, Toronto 1980, σ. 3-35.
51. *L.T. Empey*: *Alternatives to Incarceration*, Washington D.C. 1967.
52. Βλ. *M. Klein*: *Deinstitutionalization and Diversion of Juvenile Offenders: A Litany of Impediments*, στο: *N. Morris/M. Tonry* (εκδ.): *Crime and Justice. An Annual Review of Research*, τόμος 1, Chicago, London 1979, (σ. 145-202), σ. 154-158.
53. Για την αντεγκληματική πολιτική βλ. *H. Schneider*: *Evaluierung von Präventionstrategien. Argumente gegen methodische Bedenken bei der Anwendung*, στο: *Archiv für Kriminologie* 178 (1986), σ. 166-176.
54. Βλ. *M. Guttentag/E. Struening*: *Handbook of Evaluation Research*, Beverly Hills, California, London 1975, ιδίως σ. 3-124, *C. Weiss*: *Evalierungsforchung*, Opladen 1974, βλ. επίσης *A. Schick*: *From Analysis to Evaluation*, στο: *The Annals of the American Academy of the Political and Social Science* 394 (1971), *Social Science and the Federal Government*, σ. 57-71.
55. *Merton*, *The Sociology*, όπ.π., σ. 14 επ.